

Aslak Høgetveit:

1990.

100758

E T N S - M E D L E M S E R T I L B A K E O G M I N N E S .

Hvorfor jeg ble NS-medlem.

Jeg tok eksamen på Jønsberg landbruksskole i 1927. Som gardsregnskapsfører i Stange 1927 - 1929, fikk jeg innblikk i uholdbare gjeldsforhold, elendig betalingsevne og et lønnsnivå for arbeidsfolk som ingen i dag vil forstå. Familier måtte gå fra slektsgarder. De hadde mat og daglig utkomme, men ikke kontante penger til renter og avdrag på gjeld.

Da partiet Nasjonal Samling presenterte programmet sitt i 1933, syntes jeg det inneholdt mange gode tanker. Den nasjonale bondepolitikken ville trygge en fri og sjøleierende bonde- og småbrukerstand, sikre matforsyningen i landet og lette mulighetene for nydyrking og bureising. Gjeldsoppgjør og regulering av skattelegginga så landbruket skulle bli lønnsomt, ville gjøre forholdene tryggere for alle. Det gikk ikke an å tilby bonden 10 øre literen for mjølka, og gardsarbeideren 10-12 kroner uka i lønn.

Landbruksprogrammet framhevet særlig at slektsgarder ikke skulle overdras til markedspris ved arveskifte. Helst skulle en lenger ned i pris enn det odelslov og åsetesrett tilsa. Prinsipielt skulle gardsprisene ligge uendret av konjunktursvingninger. Det som skulle deles mellom de nærmeste arvingene, var det foreldrene hadde opparbeidet i sin brukstid. Stort sett var dette også praktisert ved at den som overtok garden fikk den billig, mens andre arvinger fikk skoleutdanning eller andre fordeler.

Etter krigen har vi sett katastrofale følger av at gardsprisene er stipulert etter markedspris eller tomtepriser. Det er delt ut millioner av kroner til arvinger som etter voksen alder aldri har hatt befatning med gardsdrifta. Pengene er gått til villaer, biler og utenlandsreiser, mens garden er blitt belastet med ulidelige gjeldsbyrder. Det var og på tale å la odelsretten gå til yngste gutt i stedet for den eldste. Slik som ordningen er nå, tilfaller odelsretten eldste arving, enten det er gutt eller jente. Etter min og manges mening er dette betenkelig, da det kan føre til uønsket press og belastning ved arveskifter.

Som forsvarsvenn ble jeg også opptatt av partiprogrammet til Nasjonal Samling. Mitt inntrykk var at forsvarsviljen i mellomkrigstida var blitt uthulet fra alle kanter. Falsk humanisme ble lurt inn gjennom utspekulerte kanaler, - gjennom film, ukeblad, aviser og radio. Vi ble da som nå utsatt for et overveldende press fra internasjonale kref-

ter med pengemakt. Nasjonal Samling ville styrke forsvaret. Partiet ville at hær, flåte og luftvern skulle organiseres til et sterkt samarbeid.

Jeg var også motstander av overdreven kommunisme og sosialisme. I 1936 meldte jeg meg derfor inn som medlem av dette partiet.

Mitt første partioppdrag.

Da Nasjonal Samling skulle ha rikstinget sitt på Hamar i 1939 (jfr. Furnes bygdebok III, s.773), og det skulle være en bilkolonne gjennom Furnes, ble jeg bedt om å ønske deltakerne velkommen til bygda. Det skjedde på Husebyenga i Brumunddal i fint sommervær. Jeg fikk inntrykk av at jeg var heldig med appellen min, der jeg tok utgangspunkt i den vakre naturen omkring, men understreket gjeldsforholdene folk hadde, og de vanskelige lønnsomhetsforhold i primærnæringene våre.

Tidligere hadde tannlege Ørnulf Lundesgaard vært kretsfører i Mjøsdistriktet for NS-partiet. Ut på ettervinteren 1940 kom han sammen med advokat Finn Thrana til meg, og ville ha meg som ny kretsfører. Jeg skulle bestyre et nyopprettet kontor på Hamar, og legge opp plan for en ny valgkamp for partiet. På grunn av krigsutbrottet kom ikke dette arbeidet i gang, og kontoret fikk jeg aldri se.

Rådsmøtet i Oslo.

Men jeg møtte på et rådsmøte som partiet hadde i Oslo 7.april 1940, der kontoret på Hamar ble gjort kjent. Dette var to dager før det tyske angrepet. På møtet ble det gitt utførlige referater og planer om framtidige arbeidsopplegg for partiet i de forskjellige landsdeler. Professor Ragnar Skancke ved NTH hadde en utredning fra Trondheim, og dr.real. Gulbrand Lunde et langt innlegg om det samme fra Stavanger. Partifører Vidkunn Quisling holdt avslutningstalen med sterkt angrep på regjeringa og det engelske nøytralitetsbrottet i Jøssingfjorden 19.februar samme år. De norske forsvarsenheter fikk der ordre om ikke å skyte. Regjeringa hadde alt valgt side under de krigshandlinger som Quisling mente måtte komme. Han analyserte verdenssituasjonen på samme måte som en børsmekler vurderer aksjemarkedet. Konklusjonen hans var at det bar mot en ny verdenskrig, og at "romantikens tid for Nasjonal Samling nå var forbi." Nå var det alvor.

Av det som kom fram under møtet og av de neste dagers utvikling, er jeg overbevist om at Quisling ikke kjente til tyskernes landgang og okkupasjonsplaner. Møtet ble ledet av generalsekretær Rolf Fuglesang. Alle som deltok, reiste heimatt så snart rådsmøtet var slutt.

9.april,- innkalling til vaktbataljon.

Den 9.april kom det melding i radioen om at tyske militære styrker hadde besatt Oslo, og at regjeringa hadde flyktet til Hamar. Den 10.april kunngjorde Quisling i radioen at han hadde dannet regjering. Senere på dagen ble jeg oppringt og oppfordret til å reise til Oslo. To mann fra distriktet var klare til å være med i min bil. Den ene var fra Hamar og den andre fra Veldre. Vi kom oss til Oslo over Hadeland, der vi møtte en masse biler med folk som hadde evakuert fra hovedstaden. Oslo var stille og forlatt, men i sentrum møtte vi tyske soldatavdelinger som sang til taktfast marsj. Vi ble innkvartert på partikontoret i Rådhusgata 17. Der fikk vi tildelt norsk uniform med NS-armbind. Det ble opplyst at det var opprettet en vaktbataljon som skulle registrere de ansatte i departementet som kom til sine kontorer. Dette gikk greit, men mange av dem virket meget nervøse.

Jeg hadde reknet med at Osloturen skulle bli av kort varighet, men jeg kom ikke heimatt før 28.april. Kona mi hadde hele denne tida gått i en sjokktilstand og gått ned 10 kg i vekt. Hun visste ikke hvordan det var gått med meg. Telefon-og brevforbindelsen var brutt så lenge de militære kamphandlingene pågikk. Jeg klarte meg godt med matpenger under oppholdet, fordi jeg fikk utbetalt oppgjør for 100 sølvrevskinn fra Norske skinnauksjoner samtidig som jeg var i Oslo. Det var toppris på skinn denne våren.

Rolf Fuglesang ga oss beskjed da vaktbataljonen skulle avvikles. Quisling så vi ikke noe til. Men han hadde fått vansker med Wehrmacht, som ikke ville ha noen innblanding. Vi leverte inn uniformene, og stod der ganske tafatte. Men Fuglesang sa vi skulle reise heim og bygge opp NS-organisasjoner i våre landsdeler. Dette var etter overenskomst mellom Quisling og den tyske politiske ledelse. Jeg fant att bilen på samme plassen der den hadde stått parkert hele tida.

Heimreise i krigens kjølevann.

Heimreisa fra Oslo gikk greitt. Vi kom oss over pontongbrua som tyske ingeniørsoldater hadde bygd ved Minnesund, etter at norske soldater hadde sprengt den vanlige brua. Ved en holdeplass på Strandlykkja hadde det vært kamphandlinger. Der lå en 6-8 døde tyske soldater dekket med grus, men beina stakk fram fra grushaugen.

På Hamar gjorde vi en kort stans og la merke til at det var tyske vaktposter utafor Festivitetten. En av dem hadde bytta ut det tyske geværet sitt med et norsk Krag-Jørgensen gevær.

Som fylkesbondefører.

Ut over sommeren kom arbeidet med partiorganiseringen i gang. Dette ble ledet av Ørnulf Lundesgaard fra fylkeskontoret på Hamar. Jeg hadde kretskontor i samme hus i Torggata 46 fra mai 1940, like over gullsmed K.O.Libergs forretning. Etter hvert overtok partiet den sivile administrasjon, med ordførere, lensmenn og fylkesmann. Min interesse lå i bondeyrket. Jeg ble løst fra vervet som kretsfører sommeren 1940, og oppnevnt som fylkesbondefører. Samtidig ble jeg da automatisk leder for landbruksrådet. Som kontorplass brukte jeg landbrukskontoret. Det lå i Stangevegen, mellom Forbrukerforeningens utsalg og Vølund metallvarefabrikk. Her hadde jeg god hjelp av dyktige landbruksspesialister, som Johannes Narud, Per Fjørkenstad og Arve Vatnebryhn. Frk. Sakslund var flink og hjelpsom kontordame. Jeg var på kontoret en dag i uka for å samrå meg med fylkesagronomene.

I 1943 fikk jeg i oppdrag å være kommissarisk leder for Norsk Bonde- og småbrukarlag. Oppgaven var nå å samordne dette laget med Noregs Bondelag til ett fag-samband. Vanskene var å få yrkesgruppene med så lenge det skulle drives etter førerprinsippet. Jeg fikk støtte fra omkring 15 lokale formenn i småbrukerlaget om at de kunne gå med dersom det ble valgt ledere etter demokratiske prinsipper. Dette var også etter mitt syn. Det var ingen risiko å velge ledere til et slikt fagforbund i stedet for å peke dem ut. Men dette synet ble ikke godtatt på øverste plan. Vinteren 1944/45 ba jeg meg derfor løst fra arbeidet med Bondesambandet. Samordningen ble heller ikke realisert.

Som formann i landbruksrådet og fylkeslandbrukssjef i Hedmark, hadde jeg i hele perioden et godt samarbeidsforhold med både landbrukskolene og de øvrige fagsjefene. Jeg minnes med glede landbrukskolestyrer Lars Aukrust på Storsteigen i Alvdal og hans iherdige innsats for husdyrbruk og potetdyrking i Nord-Østerdalen. Like ens Helge Bakkedal på Jønsberg, som bygget opp stammen av NRF-fe, sammen med gardbruker Ingvar Dobloug i Brumunddal, - og mange flere. Ordfører Knutsson arbeidet iherdig med gulrotdyrking i Sollia under okkupasjonen. "Høgfjellsgrønnsaker" kalte fylkesgartner Anton Langballe disse saftige og fine gulrøttene. Husstellærer Kitty Hovin reiste rundt og holdt kurser for husmødre for å få dem til å bruke mere grønnsaker i kostholdet. Det er mange gode minner fra denne tida.

Hirden.

Jeg trivdes sammen med gardbrukere, skogsfolk og den prektige ung-

dommen vi hadde med oss. Hirden var en halvmilitær organisasjon med uniformerte NS-medlemmer. Tilslutningen til denne var både stor og sterk i fylket vårt. Den største hirdsamlingen hadde vi i 1942, da Quisling ble innsatt som ministerpresident. Jeg var med i denne statsakten som gjest inne på Akershus slott.

Fra hirden gikk mange til aktiv krigstjeneste som frontkjempere. Det var et psykologisk press på disse ungguttene. Til deres ære vil jeg så sterkt jeg kan framholde deres lojalitet og rolige resignasjon både under og etter krigsoppgjøret. Sorgen var stor i de mange familier som mistet en av sine i aktiv krigsinnsats, - og så skulle de som kom tilbake fra kampene mot bolsjevismen bli dømt for landsforræderi.

NS som støtpute.

Mange av oss så på partiet som en buffer mot tyske interesser i landet. Under et besøk som den tyske Gestaposjefen Heinrich Himmler hadde her i 1941, ville lederen for Bondekvinnelaget Olga Bjoner ordne det slik at han fikk besøke en representativ Hedmarksgård. Himmler hadde jo gått på tysk landbruksskole i sin ungdom. Eierne av garden likte ikke dette og vendte seg til meg som fylkesbondefører og formann i landbruksrådet. Jeg fant et slikt besøk helt unødvendig og fikk forhindre det at det kom i stand.

En Oslo-grosserer var medlem av partiet og ville gjerne ha konsesjon på en større gård i distriktet. Jeg var i mot at NS-folk skulle søke seg slik på medlemskapet, og ville ikke anbefale konsesjon. I stedet mente jeg at han som jordbruksinteressert kunne få dyrkningsjord i Solør. Så velhavende som han var, ville han kunne få gjort dette bedre og raskere enn andre. Men grosserereren med det tyske slektsnavnet ville ikke være bureiser. Han gikk direkte til Quisling og fikk ordnet med konsesjon på den garden han ville ha.

Etter påtrykk fra tysk politisk hold, forsøkte en NS-mann å få meg til å agitere for fronttjeneste blant norsk ungdom, ved å love dem garder og jordvidder i Russland etter krigen. Dette hadde vært nevnt i avisene i første halvdel av 1943, uten at Russland var nevnt. Jeg sa nei til denne måten å agitere på, men satte meg i stedet i samband med den norske arbeidstjenesten for å få bureisningsjord til frontkjempere som var villige til å dyrke jord. Arbeidstjenesten skulle da ta seg av rydding av slike felt.

Arbeid uten lønn.

Stillingen som fylkeslandbrukssjef var et ulønnet tillitsverv, og det kunne holde hardt mange ganger med kontanter til de daglige utgifter.

Jeg fikk dekket reise- og matutgifter under arbeidsoppdrag, og som styremedlem i Norges bank på slutten av krigen, hadde jeg dagpenger for møter. Sjøl om jeg var jordbruker i sinn og skinn, måtte jeg livnære familien med pelsdyroppdrett og produksjon av vatt- og filtprodukter fra en liten bedrift på eiendommen. Småbruket kastet ikke så mye av seg i rene penger. Der hadde vi bare 20 dekar oppdyrket jord, like mye hamn og vel 100 dekar skog.

Arrestasjon og soning.

Det ble derfor ei hard tid for familien da jeg sammen med de øvrige NS-medlemmene i bygda ble arrestert under fredsrusen i maidagene 1945. Jeg satt først på Frimurerlosjen på Hamar. Her var kosten så skral at mange ble sjuke. Sjøl om det tilmålte potetkvantum skulle være nok til alle fangene, var kvaliteten på potetene så sent i lagrings-sesongen dårlig. Det vesle som var spiselig, ble ikke nok. Silda vi fikk åt jeg hel, både innmat og bein gikk ned.

Det ble noe bedre med kostholdet da fangene ble overflyttet til den tidligere Arbeidstjenesteleiren på Ilseng. Derfra kunne vi komme rundt på gardene og være med i arbeidet. Mange steder fikk vi rene helgekosten. Jeg ba også om å få være med på skogsarbeid i Rendalen. Der fikk vi vanlig skogsarbeiderlønn. Heime måtte kona skjøtte bruket sammen med to mindreårige barn. Det var nok å gjøre med husdyr, revfarm og fabrikkvirksomhet. Til hjelp på fabrikk hadde hun to karer. Disse hadde også avtale om full kost. De kom klokka 6 om morgenen og skulle ha føredugurd, deretter dugurd og dugurdskaffe. Midt på dagen var det middag med kaffe etter kvila, og så kveldsmat. Til å frakte mjølkespanna ned på rampa ved bygdevegen, måtte hun bruke trillebår. Far hennes kom fra Stange og hjalp til med onnearbeidet. Hun hadde lov til å besøke meg en gang i blant. Det måtte bli i helgene mens jeg var på Ilseng. Flere koner slo seg da sammen og tok drosje dit, da rute- og togforbindelsen var dårlig. Jeg hadde bare én permisjon for å dra heim i løpet av de 38 månedene jeg var i forvaring.

På Ilseng gikk fangene i gang med fritidsaktiviteter. Treskjæring var særlig populært. Lysekrona som vi har i stuetaket ennå, laget jeg der. Materialer og redskap måtte vi få heimefra. En lege som både var fange og hadde yrkespraksis i forlegningen, hadde alt begynt med treskjæring mens vi satt til dels uvirksomme på Frimurerlosjen på Hamar. En bonde, som både før og etterpå var en anerkjent og dyktig kordirigent, fikk i gang et mannskor. Da det blant kormedlemmene var flere skolerte sangere, vakte prestasjonene på hyggekveldene slik opp-

sikt at prost Lars Danbolt ville ha koret til å synge i Romedalskirka. Men dette ville ikke kormedlemmene. En gardbruker var også flink til å holde morgenandakter mens vi satt på Frimurerlosjen. Som tillitsmann for omkring 50 fanger i et rom der, hadde jeg til å begynne med problemer med å få roet ned noen unge frontkjempere under andaktstunda. Men etter kort tid underordnet også disse seg den vanlige, gode disiplinen som hersket under soninga.

Egentlig skulle min straff for medlemsskap og aktiv tjeneste i fylkesadministrasjonen for bondenæringa være 6 år, men jeg slapp fri etter godt og vel 3 år. I tillegg hadde jeg ei bot på 12.000 kroner som måtte betales. Det var mange penger i 1940-åra. Sjøl om jeg hadde lagt til side penger, både av skogsarbeiderlønna, og kona hadde sørget for salg av sølvrevskinn og produkter fra fabrikken, måtte svigerfar tre støttende til med et lite lån.

I gleden over å få meg tilbake, opplevde kona også den erkjennelsen at hun fikk oppmuntring av helt fremmede mennesker, og tilbud om pengelån for å få betalt bota. Og dette tilbudet kom ikke fra noen som stod oss nær. Men det trengtes ikke ytterligere lån. Ved felles anstrengelser, nøysomt liv og hard arbeidsinnsats, greide vi sammen de forpliktelsene som rettsapparatet og samfunnet la på oss.

- * -